

Harry Andersson

SÄLLSYNTA VÄXTER

I

KUNGÄLVSTRAKTEN

1989

SÄLLSYNTA VÄXTER I KUNGÄLVSTRAKTEN.

Med sällsynta växter avses sådana som i Svensk Flora betecknas med ett litet r (=rar). Två växter, som i floran har beteckningen ma (=mindre allmän) har medtagits av speciella skäl. Med Kungälvstrakten avses i denna skrift Kungälvskommun, Rödbo, höjderna öster om Bohus samt Dyrön.

K A L V N O S (Misopates orontium).

Kalvnos är en rödblommig lejongapsliknande växt, som endast har några få förekomster i Sverige. I Medelhavsområdet är den vanlig i stenrik terräng. I Kungälvsområdet växer den i Rödbo i rasbranterna vid motorvägsviadukten över gamla Göteborgsvägen. För att den ska kunna fortleva fordras, att marken ständigt blottläggs, vilket åstadkommes genom att det sker små skred främst genom uppfrysning. Även botanisters tramp river fläckvis ner nytt rasmaterial.

Efter milda vintrar kan höstgroende frön ge upphov till småplantor, som startar en tidig vartillväxt. Sådana plantor kan utvecklas till förgrenade, rikblommiga och upp till 5 dm höga växter. Normalt gror kalvnosens frön på våren. Antalet plantor varierar från år till år från något tiotal till flera tusen. Vid längre torkperioder dör de flesta groddplantorna i den starkt solbelysta sydbranten. Överlevande plantor kan i sådana fall utvecklas till dvärgindivid, som trots att de inte blir decimeterhöga, ändå står med en ensam toppblomma.

Det finns gott om rasbranter utefter motorvägen, men endast vid denna viadukt finns lättvittrad diabas, vilket ger ett mineralrikt rasmaterial med tämligen högt pH. Växten observerades första gången 3-4 år efter anläggandet av motorvägen. Växten ingår i den grupp arter, som behandlats i "Projekt Linné", d.v.s. växter, som är utrotningshotade. Dess förekomst i Rödbo har rapporterats och bevakats sedan upptäckten.

FIG. 1 KALVNOS
(*Misopates orontium*)

Att spekulera över hur växten kommit dit, är tämligen meningslöst. Växtens frön är små, torra och saknar klibbig-
het, hakar, vingar eller andra spridningsbefrämjande morfo-
logiska särdrag. De gror lätt i lämplig jord. Vaganläggnings-
maskiner kan ha fört frön med sig, men många andra sprid-
ningssätt är möjliga.

K A M O M I L L K U L L A (Anthemis cotula).

Kamomillkullan kallades tidigare surkulla, vilket är en mera träffande benämning, efter-
som växten luktar illa. Det är en prästkrage-
liknande växt, som numera finns på endast
två "fasta" växtplatser i Sverige, nämligen
på Ven samt i Lycke. På den senare platsen
växer den i många tusen exemplar under gynn-
samma år. Växtplatsen är åkrarna på den
nordligaste gården i Bremnäs by i Lycke s:n.
I början av 1960-talet fanns endast 5-6
exemplar i dikesskärningarna utmed vägen,
men med tiden har den spritt sig till allt
fler åkerfält. Dess förekomst är nu säkrad,
om man inte startar en intensiv besprut-
ningsverksamhet.

För att kunna känna igen växten måste
man vara speciellt uppmärksam. Dess blad
är ljus gröna. Bladens flikighet är ett
mellanting mellan den något gråaktiga
åkerkullans (*Anthemis arvensis*) och den helt glatta balders-
bråns (*Matricaria inodora*). Även de gula mittblommorna i
holken tyder på en mellanställning. Hos åkerkullan stöds
varje enskild mittblomma av ett litet vingat fjäll, som lätt
syns, om man bryter en blomma på tvären. Sådana fjäll saknas
hos baldersbrå. Hos surkullan är blommorna stödda av endast
ett smalt och färglöst borst.

Växten är lättodlad men förnyar sig inte själv i ett
trädgårdsland. Dess förekomst i Lycke är begränsad till en
gårds ägor. Det är möjligt, att ett speciellt brukningssätt

FIG: 2 KAMOMILLKULLA
(*Anthemis cotula*)

är orsaken till denna ovanliga växts förekomst. Forsöks-
spridning i Ytterby har misslyckats.

S T R A N D V A L L M O (*Glaucium flavum*).

Strandvallmon växer i havsbandet på t.ex. Vannholmarna
och Högön. Den är fridlyst, men skadas ofta av oförståndigt
båtfolk. Den är absolut ingen "plockväxt", ty dess gula kron-
blad faller av efter bara några timmar.

Bladverket är blådaggigt grönt och bladen mångflikiga
med uppresta sidoflikar. Mest påtaglig är frukten, som är en
2-3 dm lång, grön skida.

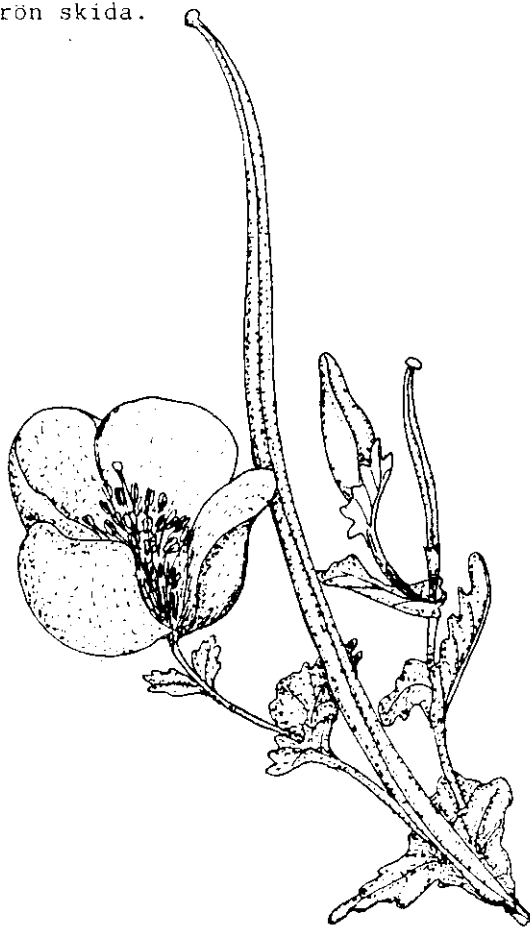

FIG. 3 STRANDVALLMO (*Glaucium flavum*)

4

För att strandvallmons frön skall kunna gro, fordras ett tjockt lager skalgrus, helst av grov struktur, t.ex. blåmusselskal. Vidare skall det finnas bestående markfuktighet i undre marklager. Slutligen är saltstänk vid extrema stormtillfällen gynnsamma för näringstillförseln. Strandvallmons frön kan gro och plantor växa i mycket starkt gödslad trädgårdsjord, men frosten sliter sönder rötterna, så att växten inte övervintrar.

I kustbandet är strandvallmon vanligen tvåårig. Individantalet växlar på grund av extrema väderleksförhållanden. Vid växtplatserna borde finnas en fridlysningsskylt, som bl.a. omtalar, hur känslig denna växt är för åverkan. Bäst vore att utöka fågelskyddsområdet till att också omfatta strandvallmons växtplatser.

S T R A N D S N Ä R J A (Cuscuta halophyta).

Strandsnärjan är en säregen parasitisk växt i havsstrandszonen t.ex. vid Vedhall. Den har en slingrande stjälk med tättsittande blommor i knippen. Rötter och blad saknas. Växten slingrar sig runt en värdväxt, vanligen kärrtörel (*Euphorbia palustris*). Med små sugvärtor förenar den sig med moderväxtens näringssträngar och suger åt sig behövlig näring för en riklig blomning och fruktsättning. Det behövs många frön, ty överlevnaden på groddslangarna är minimal.

FIG.4 STRANDSNÄRJJA
(*Cuscuta halophyta*)

Ur fröet växer en 5-6 cm lång, trådlik stjälk. Eftersom dennas tillväxt sker oregelbundet på olika sidor, kommer toppe att beskriva en "sökande" cirkelrörelse. Så snart skottet stöter på en passande värdväxt, tillväxer den endast på utsidan. Mycket snart har den skapat kontakt med värdväxten. På marken nedanför växtplatsen kan man finna många misslyckade plantor, som ej nått fram till den livräddande värdväxten.

Strandsnärjan skiljer sig från den i inlandet (t.ex. vid Trankärr) växande nässeisnärjan genom att kronflikarna är

spetsigt utdragna hos strandsnärjan och korttrubbiga hos nässelsnärjan, samt att strandsnärjans stjälk är mörkt röd, och nässelsnärjans grön eller mycket svagt antocyanfärgad.

Strandsnärjan har dålig spridningsförmåga, men kan hålla sig kvar på samma växtplats i många år. Aktiv spridning med människans hjälp kan lyckas, men det krävs en stor portion frön för ett framgångsrikt resultat.

V A T T E N S T Å N D S (Senecio aquaticus).

Vattenstånds är en vattenväxande, starkt förgrenad korsört, som i Sverige är vanlig endast utmed Nordre älv. Sällsynt förekommer den i södra Skåne. De enskilda korgblommorna, som egentligen är tätt sammantryckta blomsamlingar, är c:a 2,5 cm breda och har gula kantblommor. Den inre korgen av gula rörformiga blommor är ungefär 1 cm bred och bildar en tät blomkupa. Bladen är flikiga. Ändfliken är större än sidoflikarna och grunt naggad.

Växten kan i gynnsamma fall bli meterhög, men når vanligen endast upp i höjd med strandstarr och gräs. Den förekommer i regel i strandzonen, men ses ibland i anslutande diken och fuktiga mader ej långt från älven. Växten är lättillgänglig t.ex. vid älvparkeringen nedanför kyrkoruinen i Ytterby. Den är ej fridlyst och ingen prydnadsväxt, som man insamlar.

Vad kan det vara, som gör den vanlig vid Göta och Nordre älvar? Högst sannolikt påverkas dess betingelser av den tillförsel av bräckt vatten, som översvämmer stränderna vid sydvästliga stormar. Denna saltpåverkan märks även på förekomsten av havsstrandsväxter ss. havssälting (*Triglochin maritimum*), guikämpar (*Plantago maritima*) och salttåg (*Juncus gerardi*) ända inne vid Bohus.

Vattenstånds gynnas alldeles påtagligt av betning. Dels underlättas frögroningen genom upptrampningen av de leriga stränderna och dels hålles konkurrentväxter ss. jättegroe (*Glyceria maxima*), bladvass (*Phragmites communis*) och vassstarr (*Carex acuta*) tillbaka av betningen.

S T R A N D V E R O N I K A (Veronica longifolia).

Strandveronikan har i huvudsak tre förekomstområden i Sverige: södra Bohuslän-norra Halland, Sörmland-Östergötland samt Tornedalen. Endast i Tornedalen är den tämligen allmän. I Kungälvstrakten finns den regelbundet i bäckkravinerna i Ytterby samt som små ruggar utmed Nordre älv. Det är en högvuxen, flerårig ört med bortåt 1,5 dm långa blomax, som börjar blomma nerifrån med höglå blommar. Bladen, som sitter tre och tre i våningar, är långsträckta och har sågade sidor. Strandveronikan växer inte i vatten, men trivs bra i fuktiga ångmarker. Torkar marken upp, kan växten leva kvar mycket länge. Så är fallet på den torra Ragnhildsholmen.

Växten har lång blomningstid. Blir skottet avbrutet, kan blomningen återkomma under hösten. Frösättningen är riklig, men växtens spridning går långsamt och synes tidvis ha avstannat. Växten är lättillgänglig bakom Ytterby ishall. Vattenveronikan är ej fridlyst men bör lämnas i fred.

G Y C K E L B L O M M A (Mimulus guttatus).

Gyckelblomman är ursprungligen en odlad växt. I Kungälvstrakten är den förvildad och har naturaliserats utmed Göta älv. Fynd av växten därifrån har rapporterats i c:a hundra år. En säker förekomst är några diken vid Ellesbo. Den har en blomningstid, som sträcker sig från högsommartid tills frosten kommer. Vid ett tillfälle har den kunnat förevisas blommande i november.

FIG. 5 GYCKELBLOMMA
(Mimulus guttatus).

Blommorna liknar stora lejongap, är gula och har markerade bruna fläckar på underläppen. Denna färgkombination skulle erinra om en clownhatta eller en narldräkt, därav namnet gyckelblomma.

Växten kräver hög fuktighet och växer nära vattenbrynet. Bladen, som är äggformigt ovala, är något köttiga men tål ej uttorkning som t.ex. kärleksörtens. I likhet med andra lejongräsarter pollineras blommorna av humlor. Blomningen fortsätter utmed en tillväxande stjälk, så att en utvuxen planta blir mer än meterhög. Då växten dessutom förgrenar sig rikligt, kan en planta täcka en stor yta.

Ett växlande vattenstånd i diken gynnar frötransporten. När ett fartyg passerar i Göta älv, märks först ett kraftigt utsug av vatten i diken och strandsjöar. Därefter kommer en hög svallvåg av inströmande vatten, följt av en rad efterdyningar. Denna vattenståndsväxling hindrar konkurrerande växtlighet att etablera sig och ger nyblottad mark åt gyckelblommans frön.

S T R A N D S T A R R (Carex paleacea) och
S A L T S T A R R (Carex vacillans).

Dessa ovanliga halvgräs växer endast i Bohuslän och norra Halland. Halvgräsen av detta slag skiljer sig från gräsen genom att de har en mörkfärgad stjälk, trevinklad bladställning och att stjälken saknar leder (knän). Starrarterna är många i Sverige (fler än 100) och utgör den väsentligaste delen av växttäckningen, i vissa områden t.o.m. hela vegetationen.

Saltstarren växer på strandängar, där källsprång förekommer, t.ex. utmed vägen till Vedhall.

Strandstarren bildar en zon i vikar, från några meter ut i grunt vatten till några meter upp på land. I vattnet blir dess blad breda, växten hög och kraftig men blommor sällan. På strandavsatserna minskar bladstorleken och blomningen blir riklig. Blomstjälkarna döljer sig emellertid i bladverket och

FIG. 7 SALTSTARR
(Carex vacillans)

kan därför lätt förbises. Frukterna, som stöds av långa axfjäll, faller av tidigt. De äts begärligt av växtätande fåglar.

Båda starrarterna har mycket vackra ax, vilka är väl värda ett detaljstudium. Dessa starrarter är bekvämt tillgängliga på de smala strandområdena vid Vedhall.

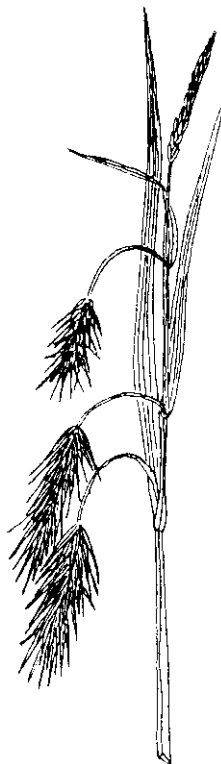

FIG. 8 STRANDSTARR
(*Carex paleacea*)

P R I C K S T A R R (Carex punctata).

Prickstarr är en av Sveriges ovanligaste växter. Det finns sannolikt inte ens 50 exemplar, alla i Bohuslän. Växten är ett halvgräs med ett alldeles säreget miljökrav. Den växer i klippspringor och grovt bergmaterial vid strandmalar, d.v.s. stenar, som sätts i rullning vid storm. I Kungälvstrakten finns den i ett fåtal exemplar på Dyröns sydvästsida. Den är i övrigt känd från Rörö, Skaftö och Nord-Koster. Det brukar inte finnas andra växter i den närmaste omgivningen. Det är förvånande, att en växt kan klara sig i en så utsatt miljö.

Stjälken blir högst 2 dm och har två ljusa honax med svällda, nervlösa fruktgömmen. Dessa lossnar lätt tidigt efter fruktsättningen. Det vore inte märkligt, om fruktsättningen misslyckas tämligen ofta, eftersom blommorna är vindpollinerade och vindförhållandena på växtplatserna är extrema.

Denna växt borde totalfridlysas.

H E D J O H A N N E S Ö R T (Hypericum pulchrum).

Hedjohannesörten är i sin utbredning i Sverige nästan helt begränsad till Kungälvskommun, närmare bestämt Svarte-

dalen. En säker förekomst är vid bergfoten söder om Äggdalssjön. Annars är det svårt att ange exakta växtplatser, eftersom växten är konkurrenssvag och uppträder tillfälligt på blottlagd mark vid vägkanter, schaktytor, i spåren efter skogsmaskiner etc. Man finner den vanligen i 2-3 år på samma växtplats. I naturlig växtlighet växer den tillsammans med piprör (*Calamagrostis arundinacea*) och ljung.

Växten är tämligen späd. Den har motstående, avlångt ovala blad i korsvisa riktningar. Bladkanterna blir ofta rödkantade på hösten. Blomsamlingen är gles och de enskilda blomskaften är ganska långa. Frökapslarna blir uppsvällda och mörkt rödfärgade.

I Norge, Skottland och på Irland växer den i mera sluten hedvegetation. Vissa år har den förekommit i många hundratals exemplar i Svartedalen, speciellt utmed nyanlagda vägar. Det finns säkert ett rikligt frömaterial i marken, vilket möjliggör ett plötsligt framträdande. Normalt är växten sällsynt.

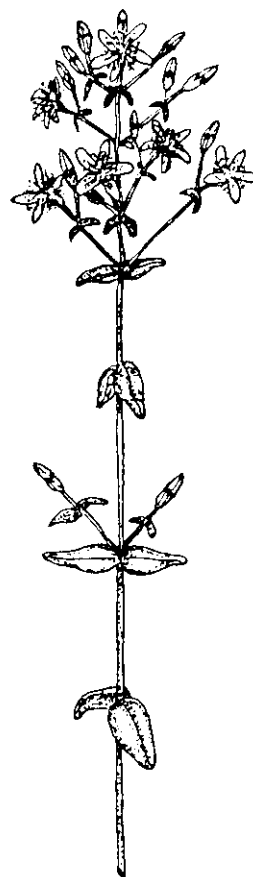

FIG. 9 HEDJOHANNESÖRT
(*Hypericum pulchrum*)

GLANSBRÄKEN (*Asplenium adiantum-nigrum*).

Glansbräken är en liten, högst 5 cm lång ormbunke, som har mycket få växtplatser i Sverige. I Västeuropa är den vanligare och t.ex. på Irland tämligen allmän. I Kungälvstrakten finns den på sydbranterna av Brattön och Dyrön.

Växten kräver hög och tämligen jämn luftfuktighet samt ett basiskt underlag och skuggande bergsprickor. De svenska

förekomsterna finns alla nära kusten, varför man kan misstänka, att växten är känslig för låga temperaturer. Ofta är förgröddstadiet känsligast (protalliestadiet).

Bladen är glänsande, avlångt triangulära och segmenterade i ett relativt litet antal flikar. I utsatta lägen blir växten liten och mer eller mindre förtorkad. Sporfläckarna på bladens undersida är långsträckta och svartbruna.

Växten är fridlyst och växtplatserna finns inom naturreservat.

ORMBUNKSHYBRIDEN SVARTBRÄKEN X GAFFELBRÄKEN.
(*Asplenium trichomanes x septentrionale*).

Denna hybrid förekommer där sura och basiska bergarter möts, t.ex. på Fästningsholmen (Bohus fästning), på Komarken och vid järnvägsbron i Ytterby.

Alla ormbunkar har en förgrödd, ett s.k. protallium, på vilket hanceller och honceller bildas i särskilda organ. För att honcellerna eller äggcellerna ska bli befruktade, krävs att en hancell av rätt slag kommer simmande och sammansmälter med äggcellen. Hancellerna dras till ägget av artegna substanser. Om en hybrid ska kunna bildas, krävs att två förgröddar från olika ormbunksarter växer nära varandra. Dessutom måste de attraherande ämnena vara så likartade, att en främjar hancell kan ledas till fel honcell. Det blir därför förhållandevis sällan, som alla dessa förutsättningar är uppfyllda. Ormbunkshybrider är därför sällsynta.

Alla arthybrider är sterila, d.v.s. sporerna är tomma och kan därför inte gro. Hybrider måste således här bildats enskilt för varje planta.

Svartbräken växer på svagt basiska bergarter, gaffelbräken endast på sura bergarter (gnejs).

De båda föräldrararterna ser mycket olika ut. Svartbräken har långsträckta, pardelade blad. Gaffelbräken har korta,

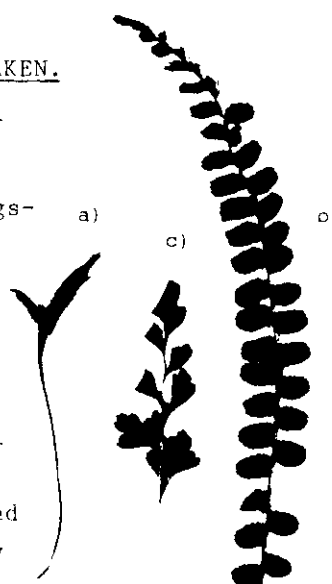

FIG.10 Hybriden (c) svartbräken (b) x gaffelbräken (a)

kluvna eller fädelade blad. Hybriden mellan dem har en något intermediär bladform. Parbladigheten är oregelbunden, flikarna olikstora och delvis åtskilda av halvlånga skaft.

Man kan bekvämt beskåda sådana hybrider på bergknallarna vid Utmarksvägen i Kungälv. På flera ställen sitter de i bergsprickorna.

SÄLLSYNTA GRÄS OCH LIKNANDE VÄXTER.

Eftersom de flesta naturintresserade människor anser, att gräs och gräsliknande växter är besvärliga att skilja åt, följer här nedan endast en kort förteckning över 'rara' gräs samt minst en lokalangivelse i Kungälvstrakten.

S Y L T Å G (*Juncus tenuis*) växer rikligt utmed den grusiga ägovägen öster om motorvägen vid Ellesbo, mellan älven och motorvägen. Växten har kommit till Sverige i början av 1900-talet.

S K Å N S K T M A N N A G R Ä S (*Glyceria plicata*) finns i några öppna åkerdiken strax norr om Agnesbergsbron.

S K O G S S T A R R (*Carex sylvatica*) växer i lind-hassel-skogen söder om Marieberg i naturskyddsområdet.

L Å N G S V I N G E L (*Festuca gigantea*) finns rikligt i lunden utmed bergfoten 300 m söder om Tjuvkilskorset, likaså finns den i Romelanda nordvästut från kyrkan.

S K O G S S V I N G E L (*Festuca altissima*) har minst tre förekomster i kommunen: Ranebo lund, Ranneberg och söderut från Tjuvkilskorset.

L U N D S K A F T I N G (*Brachypodium sylvaticum*) växer i sydbranterna på Brattön.

S T O R G R Ö E (*Poa remota*) finns i en blötmark i Ranebo.

K Ä L L G R Ä S (*Catabrosa aquatica*) förekommer i gödslade hålor vid gårdar i Arnebo, på norra Hisingen och vid Pilane.

D Y S Ä V (*Scirpus multicaulis*) är en mörkgrön, tuvad säv-art, som finns i några sjöar i Svartedalen, ex. Stora Nöjevatten.

SPECIALFALL: Det finns en växt, som heter K L O T G R Ä S (*Pilularia globulifera*), vars skott ser ut som små runda

grässtrån. Det är ej alls fråga om ett gräs utan en liten säregen ormbunke med små runda sporbollar (sporocarp) utmed marken. Den finns bl.a. vid Överön och Flateby Sandvik.

S T Ö R S K R Ä P P A (Rumex maximus).

Denna ovanliga växt finns i ett dike vid Ellesbo samt nära ishallen i Ytterby. Det finns många skräpparter i Sverige. Det kräver erfarenhet för att kunna skilja på arterna. När det gäller storskräppan är det extra besvärligt, eftersom den intar en mellanställning mellan två lättdefinierade arter: hästskräppa och vattenskräppa.

Storskräppan kan bli 2 m hög och bladen blir i extremfall en halv meter breda samt något längre. De nedre bladen har en hjärtformig bladbas. De övre bladen blir allt spjutlikare ju längre uppåt de sitter. Upptill finns en rejäl kvast av blommor, som utvecklar vingade, bruna frukter. Dessa sitter kvar, tills en storm rensar bort dem.

Växten kräver mycket vatten, eftersom bladytan är stor. Storskräppan betraktas av somliga botanister som en hybrid, vilket kan bero på bristande analys. Variationen i storlek och bladform kan ha bidragit till problematiken.

F J Ä L L N E J L I K A (Lychnis alpina).

Fjällnejliken observeras inte så lätt, därför att den växer tillsammans med trift (*Armeria maritima*) och blommor med röda blommor samtidigt med denna. Växten, som är lågväxt och oftast sitter i bergsprickor, blir särskilt starkt färgad på kopparhaltiga mineral. Dess latinska namn var under en tid *Viscaria alpina*, varav *Viscaria*gruvan fått sitt namn. Kopparmalm bryts i denna gruva.

Fjällnejliken är vanlig i fjällen, men finns sällsynt, kvarlevande sen is-

FIG. 11 FJÄLLNEJLIKA
(*Lychnis alpina*)

tiden i bl.a. Bohuslän, Blekinge och på Öland. I Kungälvstrakten finns den t.ex. vid Rörtången, på Brattön samt runt Ödsmåls kile. Växten är inte fridlyst men bör inte skadas. Den kan inte odlas i trädgårdsjord.

KNIPPNEJLIKA (Dianthus armeria).

Knippnejlika är normalt 3-5 dm hög, rödblommig och smalbladig. Tidigare hade den det poetiska namnet Saron snejlika. Det är en kalkkrävande och konkurrenssvag växt. Den växer i skydd av annan vegetation mot berghällar, i buskage eller mot dikesvallar. Det är en ovanlig växt, som har en förekomst i Tjuvkil. Den kan lättast beundras utmed vägarna vid Tådås och Pilane på Tjörn. Överallt är skalgrus en av förutsättningarna för växtens förekomst.

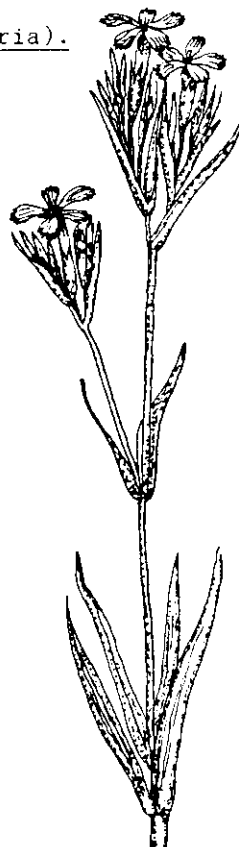

FIG. 12 KNIPPNEJLIKA
(*Dianthus armeria*)

VÄSTKUSTARV (Cerastium diffusum ssp. diffusum).

Västkustarven är en något ruderalbetonad växt, d.v.s den växer vanligen på marker, som extensivt är utsatta för mänsklig påverkan. Hamnplatser, färjelägen, badstigar är exempel på miljöer, där västkustarv kan förväntas växa. Även halvöppna ytor på betade öar samt kanter av gräsmark ger möjligheter för frön från denna ettåriga växt att gro.

Endast botanister av facket ser direkt skillnad på denna växt och dess betydligt vanligare besläktade arter. Bladverket är ofta mörkt antocyanfärgat (rödblått) och antalet kronblad varierar mellan fyra och fem.

FIG. 13 VÄSTKUSTARV
(*Cerastium diffusum* ssp. *diffusum*)

Oftast är växten tryckt mot marken. Områdena på Vrångholmen vid Instö ränna är den lättast tillgängliga växtplatsen.

ENGELSK FETKNOPP (Sedum anglicum).

Denna växt är speciell för den bohuslänska skärgården. Den kan liksom västkustarven beskådas på Vrångholmen vid Instö ränna. För 'ett otränat öga' är det svårt att skilja den från gul fetknopp utom under en ganska kort blomnings-tid. Den engelska fetknoppen är vitblommig och har små röda punkter vid basen av kronbladen.

Den växer i täta mattor i klippspringor eller på grund jord vid kalt berg. Endast längst ut i skärgården förmår den på allvar konkurrera med den gula fetknoppen. Det tycks som om den engelska fetknoppen är beroende av mer basiska bergarter än den gula fetknoppen. Detta förhållande är särskilt iakttagbart på Brattholmen.

KLIPPOXEL (Sorbus rupicola) och
NORSKOXEL (Sorbus norvegica).

Båda arterna har osegmenterade, sågade blad, som är vita på undersidan. I Svensk Flora har tyvärr bilderna på bladen kastats om. I examinationsnyckeln finns den rätta bladskillnaden angiven. Klippoxelns blad är bredast i övre halvan. Norskoxelns blad är bredast vid bladets mitt.

Båda arterna bildar rikt förgrenade, buskliknande träd. De kan lätt observeras i naturen. Några vita bladundersidor lyser alltid på långt håll.

Klippoxeln är den ovanligaste arten. Den växer bl.a. på sydsidan av Brattön. Norskoxelns, som också finns på Brattön, fast längre in på platån, finns även utmed mynningen av Nordre älv. Båda arterna har röda frukter. Klippoxelns frukt är mjuk och mjölig.

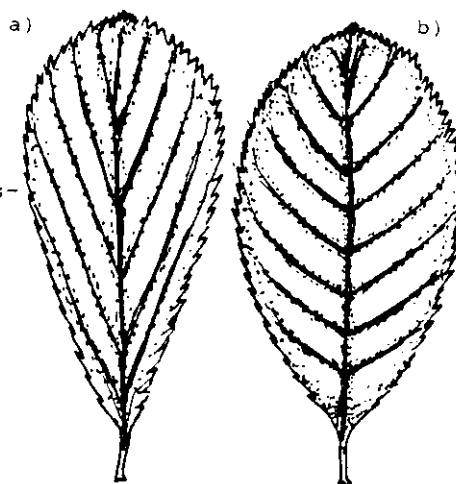

FIG. 14 a) KLIPPOXEL (Sorbus rupicola)

b) NORSKOXEL (Sorbus norvegica)

L U K T S M Å B O R R E (Agrimonia procera).

Luktsmåborren har sin sannolikt rikligaste förekomst i landet i Kungälvstrakten. Det finns ett rikt bestånd av flera hundra meters längd i V. Röd i Harestad. Detta fina skalgrusområde, där växten finns, är ett mycket angeläget naturskyddsobjekt. Tyvärr har naturskyddsärendet fastnat i den byråkratiska grottekvaren.

Luktsmåborren kan bli mer än meterhög och är vanligen busklikigt förgrenad. Bladen, som är mjukhåriga, är parbladigt segmenterade och har en något större mittflik.

Blommorna sitter i långa axliknande toppar. De är gula och doftar starkt av parfymerad nektar. Mest påtagliga är de kardborrliknande frukterna, som är större och har fler bakåtriktade hullingar än hos systerarten småborren. Frukterna fastnar lätt i kläder och djurpälisar. Naturstigen i området är kantad av plantor, som förökats epizooiskt (utanpå djur).

T R O L L S M U L T R O N (Potentilla rupestris).

Trollsmultron har en till sydvästra Sverige begränsad utbredning. I Kungälvstrakten finns den i några få exemplar invid lasarettet.

Växten har bladen i en rosett vid marken. Något greniga blomstjälkar bär blommor, som liknar jordgubbsblommor. De är vita och ger efter pollinering endast upphov till torra frösamlingar på en icke köttig blombas. Bladen är 3-5-parigt delade.

Växten är kalkkrävande och växer vanligen på skalgrusbankar och kalkrika åsar. I Kungälv växer den tillsammans med gullvivor och brudbröd, vilka föredrar kalkrikt underlag.

Ä N G S N Ä V A (Geranium pratense) och

G L A N S N Ä V A (Geranium lucidum).

Båda är ovanliga nävor, som finns på några platser i Kungälv. Ängsnävan kan man se vid Bredsten och Lycke kyrka, samt på enstaka ställen utmed Nordre älv. Det är en stor-

blommig, blå, flerårig näva. Växten är hårig och får mycket spretiga och långsträckta frö-kapslar. Liksom hos andra nävor öppnar sig dessa med en utkastningsmekanism, som utlöses av torka. Växtens frön har icke kunnat fås att gro, trots flera försökssådder under olika betingelser.

Ängsnävan har ansetts vara en trädgårdsflykting. Den växer emellertid i till synes helt naturliga miljöer i Kungälvstrakten.

Glansnävan är bunden till diabasförekomster och liknande basiska miljöer. Frodigast blir den i stråk av sippervatten, t.ex. på sydsidan av Fästningsholmen.

De runda och blanka bladen bildar en tät kupol, ur vilken de korta blomstjälkarna höjer sig några centimeter högre. Blommorna är små och ljusröda. Särskilt bra tycks småplantor klara sig i krossat bergmaterial, där rötterna kan tränga djupt ner i marken och på så sätt bli mindre känsliga för torka.

FIG. 15 ÄNGSNÄVA
(*Geranium pratense*)

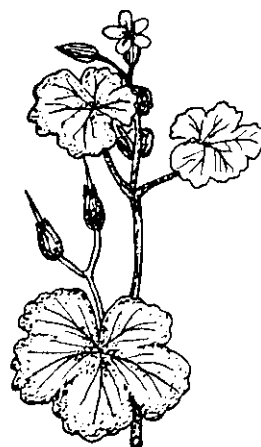

FIG. 16 GLANSNÄVA
(*Geranium lucidum*)

K Ä R R T Ö R E L (*Euphorbia palustris*).

Kärrtörel är en strandväxt i västra Sverige. Den växer i kärr på Öland och Gotland. Äldre, mullrika skalgrusbankar är den rätta miljön, t.ex. i Vedhall, Tofta och på Brattön. Tångvallar i övre strandzonen tycks vara särskilt gynnsamma för växten. Oftast bildas en tät rugge av mångbladiga skott, som ibland kan nå meterhöjd.

Växten blommar med skenblommor på försommaren. Med en intensiv, sötaktig doft drar den till sig insekter. Efter-

som växten innehåller en giftig mjölksaft, skadas den endast i ringa utsträckning av betesdjur. Om hösten, då den bär rikligt med runda frukter, brukar bladverket bli vackert rödfärgat. Kärrtöreln är en av havsstrandens finaste prydnader sommaren igenom.

S T O R H Ä X Ö R T (Circaea lutetiana).

Denna växt hör till den mellaneuropeiska floran. Artnamnet *lutetiana* syftar på Paris. De bohuslänska förekomsterna är de sista utposterna mot norr. Växten har endast två förekomster i Bohuslän, varav en i Gullbringa ej långt från huvudbyggnaden. Växten har en ovanlig utformning i de flesta avseenden. Bladen sitter i en något sammandragen spiral c:a 2 dm över marken. Bladskäften är nästan dubbelt så långa som bladskivan. Denna är äggrund och några centimeter bred.

En smal och glesblommig stjälk höjer sig någon decimeter över bladverket. Blommorna är små, rödaktigt vita och har två långskaftade ståndare.

De päronformade frukterna är tätt besatta med hullingar och fastnar lätt på även släta klädesplagg.

Växten är flerårig och förökar sig bl.a. med rotskott, så att det blir små mattor av skott. Den stora häxörten föredrar halvskugga och växer ofta i kanten av snår eller i gles lövskog.

O D Ö R T (Conium maculatum).

Odörten är en cirka 2 m hög, flockblommig växt, som kan beskådas på Fästningsholmens sydsida och i en kraftledningsgata i centrala Kungälv. Växtsaften innehåller en giftig alkaloid, coniin. Detta ämne var den första alkaloid, som kemister lyckades analysera och syntetisera. Under antiken var odörtsvin avrättningsdrycken för personer i de högre samhällsklasserna. Det gav inga dödsplågor. De icke fullt så förnåma brottslingarna fick plågas mera fasansfullt av bolmörtsvin.

Odörten har ett blankt bladverk, vars flikighet liknar hundkåxets. Stjälken, som är ihålig och några centimeter tjock, är rödfläckig. Den höga blomställningen bär vita

småblommor i väl sammanhållna flockar. De mattbruna klyvfrukterna är några millimeter stora och rundade. Liksom de flesta flockblommiga växter är odörten tvåårig.

Förekomsten på Fästningsholmen är en av landets få säkra. I övrigt är den endast tillfällig (adventiv).

Ä N G S G E N T I A N A (*Gentiana amarella*) och
K L O C K G E N T I A N A (*Gentiana pneumonanthe*).

Dessa gentianor är varandras motsatser. Ängsgentianan är extremt kalkberoende och växer endast på skalgruslager. Klockgentianan är kalkskyende och växer endast i mycket urlakad gräsmark i näringsfattiga trakter.

En ovanligt riklig förekomst av ängsgentiana finns på ett stort skalgrusfält vid V. Röd i Harestad. Växtens storlek varierar från 1 till 4 dm i höjd. Förgreningen växlar också från oförgrenade till nästan buskliga plantor. De avlånga klockformiga blommorna kommer fram under en utdragen blomningsperiod under hösten.

Blommorna är blåviolettera och har en fransad mynning. Bladen är motsatta, lansettlika och sitter korsvis.

Växten blir allt ovanligare i Sverige på grund av försurningen av mark och vatten.

Klockgentianan är en vacker, stor- och blåblommig växt. En skönhet i fattigmarkernas ofta entoniga färgmiljö! Den finns på flera ställen i Kungälvstrakten, kanske rikligast runt Drypesjön i Svartedalen.

Växten pollineras av en speciell

FIG. 17 KLOCKGENTIANA (a)
(*Gentiana pneumonanthe*)

Ängsgentiana (b)
(*Gentiana amarella*)

art av blåvingefjärilar, vars larver lever på bladverket.

Klockgentianan växer mer eller mindre gömd av blåtåtei (*Molinia caerulea*) och pors (*Myrica gale*). Den blommar sent på hösten och blir ibland offer för frosten, innan frösättningen är avklarad. Växten har en västlig utbredning i Europa.

S K O G S K O R N E L L (*Cornus sanguinea*).

Skogskornellen är en buske med motstående blad och grenar. Den odlade formen har röd bark, den vilda har grön bark med små inslag av rött. Den vilda busken är mera tätgrenig än den odlade.

Blommorna är gräddvita och sitter i en kvast. I Sverige finns skogskornellen i de sydligaste landskapen. Det är därför förvånande, att det finns några buskar i ett sydvänt, diabasrikt berg i Svartedalen. I samma branter växer de näringskrävande växterna sårläka, fingerstarr, bergjohannesört och blåsippor. Eftersom buskarna växer något skuggigt, är blomningen sparsam, och några svarta stenfrukter har ej setts utvecklade.

(Anm. I samma varma branter har hasselsnok iakttagits vid ett par tillfällen).

M Y S K M A D R A (*Galium odoratum*).

Myskmadran är en växt, som innehåller kumarin. Kumarindoftan framträder tydligast hos torkade växter. Liksom andra mårar har myskmadran kransställda blad i våningar. De åtta småbladen i varje krans är ovalt lansettlika. Blommorna är små, trattformiga, vita och sitter i en kort, förgrenad samling i toppen av växten. Frukten är tvådelad, hårig och liknar två sammanbundna klot.

Växten förökar sig med rotskott och växer därför i mattor.

FIG. 18 MYSKMADRA
(*Galium odoratum*)

Den kräver mullrik jord med ett högt pH och sådan finns i Ranebo lund. Det är beklagligt, att detta lundområde, Bohusläns finaste, inte har status av naturreservat, utan endast av domänreservat.

B O S Y S K A (Ballota nigra).

Bosyskan har en sydlig utbredning i Sverige och är ovanlig i Bohuslän. Växten är hårig och något nässelliknande i bladverket, men har blå kransvis sittande, läppformiga blommor. Frukten är en fyrdelad klyvfrukt, som sitter i botten av en spetsuddig foderbägare.

Bosyskan förgrenar sig rikligt, så att växten blir busklik. - Sydbranteffekten på Fästningsholmen ligger bakom dess förekomst där.

B A N K R A S S I N G (Lepidium densiflorum) och
F Ä L T K R A S S I N G (Lepidium campestre).

Båda växterna har många, mycket små blommor. Blomningen fortsätter utefter ett långt blomax. Frukterna brukar vara färdigutvecklade i blomställningens nedre del, medan blomningen ännu pågår i toppen.

Bankrassing förekommer i sista rasbranten utmed motorvägen på Rödbosidan. Vissa år torkar den bort.

Fältkrassing, som är mycket ovanlig, finns utmed järnvägsvallen omedelbart söder om järnvägsbron i Ytterby. Båda växternas blad brukar vara förtorkade tidigt och vanligen återstår endast fröställningarna i mitten av juni. I nedre delarna av branterna kan man få se friska exemplar. Ingen av dessa rariteter väcker uppmärksamhet för sin skönhets skull.

I D E G R A N (Taxus baccata).

I Bohuslän hette idegranen förr barrlind, ett namn, som finns på öar i skärgården. Ibland är namnet förvanskat till Berlin. Trots att idegranen är fridlyst, blir plantorna då och då uppgrävda. Det kan därför finnas skäl att förtiga var i Kungälvstrakten den växer.

Många människor, även botanister av facket, förväxlar idegranen med en betydligt vanligare ädelgransart (*Abies concolor*). När plantorna är små, kan likheten vara tämligen stor.

FIG. 19 IDEGRAN
(*Taxus baccata*)

Idegranen är lång- och glesgrenig på naturliga växtställen, och påminner inte mycket om de former som odlas i trädgårdar. Den växer också ofta i skuggiga raviner och ses sällan blomma.

Nästan alla delar av idegranen är giftiga: barren, veden, knopparna, barken och fröna. Endast den röda och köttiga fruktbägaren (arillen) är ofarlig. Fåglar lockas att äta frukterna, men antingen lämnas den giftiga "kärnan" eller kräks denna upp, om den svalts. På så vis får idegranen hjälp med fröspridningen.

B L E K B L Ä D D R A N (*Utricularia ochroleuca*).

Alla bläddror i vår flora är vattenväxter. Namnet bläddra syftar på de fångstblåsor, som finns på de flikiga bladen. Blåsorna kan öppnas och stängas med en sinnrik mekanism. Särskilda känselhår vid blåsornas mynning igångsätter en snabböppning av tömda säckar. Med vattnet sugas smådjur in och dessa hindras från att ta sig ut av en ventil. Vattnet i blåsan uppsuges långsamt av växten. När djuret är fastlåst i blåsan, utsöndrar väggarna enzymer, som löser upp djurets vävnader. Av djurens proteiner kan växten sedan tillgodogöra sig enklare kväveföreningar, som användes i tillväxten och för bildningen av växtens egna proteiner. Man skulle förenklat kunna säga, att bläddran i viss utsträckning är köttätare. Gamla fångstblåsor brukar vara fyllda med insekters och kräftdjurs kitinskal. Växten kan även assimilera koldioxid, om än ej särskilt effektivt, eftersom den har en mycket liten bladyta.

Blekbläddran har en blekgul, mellanstor (ca 2 cm) blomma med en kort sporre, som sitter under kronan. Blomstjälken sticker upp drygt 10 cm ovan vattenytan.

Blekbläddran är mycket ovanlig. Den finns i några moss-
gölar på höjderna ovanför Bohus. Dess vanligare släktingar
finns t.ex. i Valbergsdammen, Drypesjön och Hållsungamyren.

K R A N S R A M S (Polygonatum verticillatum).

Kransramsens finns endast i mycket näringsrika lundar.
I Kungälvstrakten förekommer den endast i Ranebo lund.

I bästa fall kan den bli mer än meterhög. De krans-
ställda bladen sitter i våningar med ungefär 1 dm mellan-
rum. Längst upp utvecklas blommor mellan bladen. De klock-
formiga blommorna är gulvita och ganska små. Mycket sällan
utvecklas röda bärfrukter.

Växten sprider sig vegetativt genom ett förgrenat nät-
verk av vita jordstammar. Hos en systerart kallas rötterna
"Salomos sigill". De är knotiga och har en mycket oregel-
bunden form.

Kransramsens kräver halvskugga och växer därför ofta i
skogsbryn eller bäckraviner. Jorden skall vara lucker, mull-
haltig och mycket näringsrik.

S T R A N D B E T A (Beta maritima).

Strandbetan är en havsstrandsväxt. Den är rikt förgrenad
och breder ut sig platt över svallgrus och tångvallar.
Växten är tvåårig. Den är stamart för de odlade betorna men
har få likheter med dessa.

Bladen är betydligt mindre och pålroten är torr och hård,
ej uppsvälld och saftig, som hos de odlade betorna. Blom-
ningen är mycket riklig. De gröna och flikiga blommorna ut-
vecklar karakteristiskt skrynkliga frön, som egentligen är
frukter. Trots att det blir många frön, har strandbetan svårt
att föröka sig. Man ser sällan fler än en eller två plantor
på samma växtplats. Växten är något vanligare i Danmark
och det förmodas, att frön förs med stormvindar och strömmar
till Sverige. Eftersom växten är tillfällig, kan man ej ange
några säkra växtplatser. Den har setts på flera platser på
Tjörn, t.ex. på Klädesholmen och Björholmen samt på Rörö
och St. Råvet.

B O L M Ö R T (Hyoscyamus niger).

Bölmörten är en giftig växt, som håller på att försvinna ur den svenska floran. En rik fröreserv finns i jordmassorna runt Bohus fästning. Försurningen gör att grobarheten hos de vilande fröna hämmas. I början av 1960-talet fanns 1,5 m höga exemplar, vilket finns belagt med foton.

Växten är klibbhårig. Bladen är djupt flikade och har en obehaglig lukt. De klockformade blommorna är nätmönstrade, gröna och har en svartbrun skålbotten. Av blommans fruktämne utvecklas en c:a 2 cm hög lockkapsel. Locket faller av, när växten torkar. Vinterståndare med rader av lockkapslar strör successivt ut de många, små, ljusbruna fröna.

Bölmörten är mycket giftig. Av ångorna från frön, som kastats i en öppen eld, omtöcknades Pythia, oraklet i Delfi. Hennes narkotiska mummel tolkades som forntidens spådomar om kommande olyckor eller välgång. - I bölmörtens rika giftarsenal ingår även morfin.

G R A N S P I R A (Pedicularis sylvatica).

Växten betecknas i den senaste upplagan av Svensk Flora som mindre allmän, men kommer med säkerhet att infogas bland de "rara" växterna i en kommande upplaga. Försvinnandet sker mycket fort.

I Kungälvstrakten växer den ännu på gravfältet väster om Ytterby station samt i några backar i Rollsbo.

Växten är rödblommig och vanligen så kort, att den nätt och jämnt når upp i gräshöjd. Den läppformade blomman har en förlängd ovanläpp. Växten är saftig och har små, urnupna eller naggade blad.

Det ska vara en frisk fuktighet i marken för att den skall trivas. Ofta finns stagg (*Nardus stricta*) och blodrot (*Potentilla erecta*) i närheten. Humlor pollinerar växten, när de hämtar nektar. De får då en pollendask i stjärten av de långa ståndarna. Pollenet skrapas av mot nästa blommas pistill, som hänger ner något.

Granspiran är alltså ett av offren i den utarmning av den svenska floran som pågår.

K A M B R Ä K E N (Blechnum spicant).

Denna ormbunke är också en växt, som sannolikt har "sin framtid bakom sig". Det är den glesa storgranskogens ormbunke. Växten har västlig utbredning och är vanlig t.ex. i Norge och på Brittiska öarna.

På två ställen i Svartedalen, sydväst om Hålt samt nordväst om Härsevatten, finns livskraftiga bestånd. Enstaka ormbunksplantor finns i fuktiga raviner på andra håll.

Denna vackra ormbunke har regelbundet djupt delade blad på båda sidor om bladskäften. De sterila bladen ligger utbredda i en rosett över marken. De sporbärande bladen är upprätta och har bladkanterna något tillbakavikta.

Förgroddarna (protallierna) kräver lång, ostörd utvecklings-tid. Fuktigheten skall vara jämn. Ormbunken trivs bäst i halvskugga i gammal granskog med måttligt tätt marktäcke av blåbärsris och kruståtel. Endast om mindre områden med storskog naturskyddas, kan vi i framtiden få se denna fattigmarkens pärla.

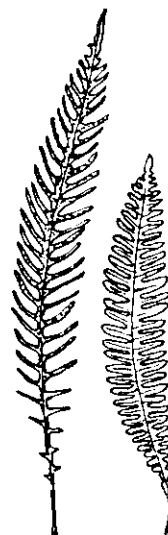

FIG. 20 KAMBRÄKEN
(Blechnum spicant)

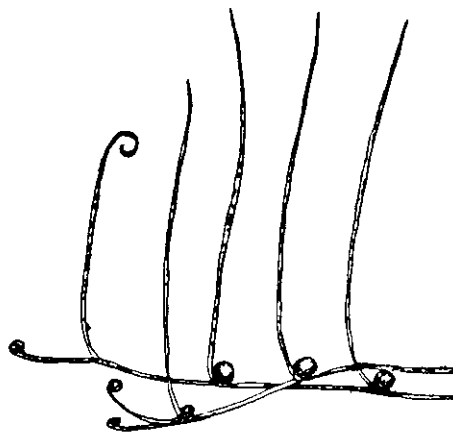

FIG. 21 KLOTGRÄS (Pilularia globulifera)

R E G I S T E R.

25

<u>Svenska namn.</u>	sid.		sid.
bankrassing	20	långsvingel	11
blekbläddra	21	lundskafting	11
bolmört	23	myskmadra	19
bosyska	20	norskoxel	14
dysäv	11	odört	17
engelsk fetknopp	14	prickstarr	8
fjällnejlika	12	saltstarr	7
fältkrassing	20	skogskornell	19
glansbräken	9	skogssvingel	11
glansnäva	15	skogsstarr	11
granspira	23	skånskt mannagräs	11
gyckelblomma	6	stor häxört	17
hed johannesört	8	storgroë	11
idegran	20	storskräppa	12
kalvnos	1	strandbeta	22
kambräken	24	strandvallmo	3
kamomillkuila	2	strandveronika	6
klippoxel	14	strandsnärlja	4
klockgentiana	18	strandstarr	7
klotgräs	11	svartbräken x gaffelbräken	10
knippnejlika	13	syltåg	11
kransrams	22	trollsmultron	15
källgräs	11	vattenstånds	5
kärrtörel	16	väst kustarv	13
luktsmåborre	15	ängsgentiana	18
		ängsnäva	15
 <u>Latinska namn.</u>			
Agrimonia procera	15	Geranium lucidum	15
Anthemis cotula	2	" pratense	15
Asplenium adiantum-nigrum	9	Glaucium flavum	3
Asplenium trich. x sept.	10	Glyceria plicata	11
Ballota nigra	20	Hyoscyamus niger	23
Beta maritima	22	Hypericum pulchrum	8
Blechnum spicant	24	Juncus tenuis	11
Brachypodium sylvaticum	11	Lepidium campestre	20
Carex paleacea	7	" densiflorum	20
" punctata	8	Lychnis alpina	12
" sylvatica	11	Mimulus guttatus	6
" vacillans	7	Misopates orontium	1
Catabrosa aquatica	11	Pedicularis sylvatica	23
Cerastium diffusum	13	Pilularia globulifera	11
Circaea lutetiana	17	Poa remota	11
Conium maculatum	17	Polygonatum verticillatum	22
Cornus sanguinea	19	Potentilla rupestris	15
Cuscuta halophyta	4	Rumex maximus	12
Dianthus armeria	13	Scirpus multicaulis	11
Euphorbia palustris	16	Sedum anglicum	14
Festuca altissima	11	Senecio aquaticus	5
" gigantea	11	Sorbus norvegica	14
Galium odoratum	19	" rupicola	14
Gentiana amarella	18	Taxus baccata	20
" pneumonanthe	18	Utricularia ochroleuca	21
		Veronica longifolia	6

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.